

Menopoz Öncesi Adet/ Menstrüasyon Sorunları Yaşayan Kadının İddeti

SÜLEYMAN ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Selçuk University, Faculty of Theology, Türkiye

suleymansahin@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7048-3381>

Öz

İslam hukuku, aile birlikteliğinin sona erme aşamasında taraflara belirli sorumluluklar yüklemektedir. Nikah bağının sona ermesi veya nikah şüphesinin ortaya çıkması durumunda kadın için söz konusu olan iddet, bu görevlerden biridir. İddet, nikahın sona ermesine neden olan hususlar ve kadının fizyolojik durumu doğrultusunda beklenmesi gereken süreyi ifade ederken iddetin sebepleri arasında ölüm ile talâk, fesih ve benzeri işlemler yer alır. Bu makalede, menopoz öncesi adet sorunları yaşayan kadınların iddeti incelenmiştir. Adet sorunları yaşayan kadından, adet görmeye başladıktan sonra bilinen veya bilinmeyen nedenlerle hayız görmeyenlerle sürekli *istihâda* kanı gören ve hayız kanını bundan ayırt edemeyen kimseler kastedilmektedir. Kur'an ve Sünnet'te bu durumu doğrudan açıklayan bir nas bulunmamakla birlikte literatürde konuyla alakalı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Hususen 65/et-Talâk suresinin 4. ayetindeki "irtebtum/şüphe ederseniz" ifadesi etrafında bazı yorumlar bu konuyla irtibatlandırılmıştır. Ayrıca, hayız görmeye başladıktan sonra bir daha adet görmeyen kadının iddeti, sahabe döneminde yaşanan olaylar etrafında ihtilaflara konu olmuş ve mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarının temelini bu ihtilaflar oluşturmuştur. Makalede tümevarım yöntemi esas alınmış, kategorik detaylandırma ve yorumlama unsurlarından istifade ile ayet, sahabe uygulaması ve mezheplerin görüşleri tahlil edilmiştir. Meselenin aktüel yönüne dikkat çekmek üzere günümüzde İslam hukuku çerçevesinde oluşturulan aile hukuku kanunlarına da atıfta bulunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre tıbben adete dair durumun süreklilik arz ettiğini ortaya koyma şartıyla hayız görmeyen kadın ile *mustehâdanın* iddetinin üç ay olarak takdir edilmesi hem maslahatın temini hem de zararın izalesi açısından daha isabetli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İddet, Hayız, Hayız Görmeyen Kadın, Mustehâda.

The 'Iddah of a Woman Experiencing Menstrual Problems Before Menopause

Abstract

Islamic law imposes certain duties and responsibilities on the parties during the dissolution of the family union. One of these duties is iddah, which is an important issue for the woman in the event of the termination of the marriage or the emergence of a suspicion of marriage. While iddat refers to the period of time that must be waited in line with the transactions that cause the marriage to end and the physiological condition of the woman, the causes of iddah include death, talaq, annulment and similar transactions. This article examines the iddah of women who have problems during menstruation. This refers to women who do not menstruate for known or unknown reasons after the onset of menstruation, and women who constantly see istiḥāḍa blood and cannot distinguish it from menstrual blood. Although there is no Qur'ān or Sunnah that directly explains this situation, there are different approaches to the subject in the literature. In particular, some interpretations around the phrase "irtebtum/if you doubt" in verse 4 of al-Ṭalāk have been linked to this issue. In addition, the iddah of a woman who does not menstruate again after she starts menstruating has been the subject of disputes due to the events that took place during the time of the Companions, and these disputes formed the basis of the differences of opinion among the sects. The article is based on the inductive method and analyzes the verse, the practice of the Companions and the views of the sects by utilizing the elements of categorical elaboration and interpretation. In order to draw attention to the actual aspect of the issue, reference is also made to the family law laws established within the framework of Islamic law today. According to the findings, it was found more accurate in terms of both the achievement of benefit and the elimination of harm that the menstrual period of the menstruating woman and the musteḥāḍa should be three months, provided that it is medically proven that the menstruation is continuous.

Keywords: Islamic Law, 'Iddah, Menstruation, Nonmenstruating Woman, Musteḥāḍah.

Giriş

Hukuk sistemleri, toplumsal düzenin sağlanmasında bireylere görev ve sorumluluklar yüklemekle birlikte aile müessesesi içerisinde taraflara da birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken yükümlülükler ön görür. Bu yükümlülükler, ailenin oluşturulmasından sona ermesine ve akabinde belirli süre devam eden bir dizi ödevleri içerir. Kadın için evlilik hayatının sona ermesinin ardından söz konusu olan yükümlülüklerden birisi de iddetdir. İddet, genel anlamda ölüm ile boşama, fesih ve benzeri işlemler neticesinde nikah akdinin sona ermesiyle kadının beklemekle yükümlü olduğu süreyi ifade eder.

İddet konusu etraflı bir biçimde düşünüldüğünde kadının beklemesi gereken süreyi ifade etmenin yanında kocanın uhdesinde bulunan nafaka, barınma (*suknā*), iddetin geçirileceği yer gibi hususları da kapsayabilmektedir. Bu çalışmanın konusu, kadının beklemekle yükümlü olduğu iddet süresiyle sınırlandırılacaktır. İddete dair öncül bilgilere ise çalışmada gerekli görüldüğü kadar yer verilecektir. Araştırmanın problematiğini hayız görmeye başlayıp sonrasında menopoza dönemine

ulaşmadan adetten kesilen kadın ile hastalık gibi sebeplere bağlı olarak özür kanı ve adet kanını ayırt edemeyen kadının iddet süresi teşkil etmektedir. İddet süresiyle alakalı Kur'an-ı Kerim'de detaylı bilgiler yer alır. Fakat bu hususu problem olarak kabul etmemizin gerekçesi, normalde kadının fizyolojik aşamalarına göre şekillenen iddetin kadının anormal durumlarla karşılaşması halinde süreci nasıl tamamlanacağına dair ihtilafın varlığıdır.

İddet konusu özelinde Üzeyir Durmuş ve Fatih Karataş'a ait yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Karataş'ın tezinden ürettiği bir makalesi de mevcuttur. Bahse konu çalışmalarda mezheplerin görüşlerini aktarma fikri etrafında meseleler ana hatlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca iddetin geçirileceği yer, iddet nafakası, iddet süresi içerisinde başkalarıyla evlenme gibi iddet konusuyla ilgili doğrudan veya dolaylı meseleleri ele alan makaleler de mevcuttur.¹ Bu makalede ise zikredilen çalışmalardan farklı olarak adet döneminde olup da bir kere hayız gördükten sonra bir daha görmeyen kadının iddetiyle ilişkilendirilen 65/eṭ-Ṭalāk suresinin 4. ayeti tahlil edilecek ve sahabe arasında meydana gelen olaylara dair rivayetler incelenerek sahabenin görüşleri tetkik edilecektir. Sahabenin görüşleri etrafında dört mezhebin söz konusu rivayetleri nasıl değerlendirdikleri ve sonuç olarak hayız görmeyen kimseyle özür kanı ve hayız kanını ayırt edemeyen kadının iddet sürelerine dair görüşler derinlemesine analiz edilecektir. Mezheplerin tarihsel süreç içerisinde vermiş olduğu fetvalar ve bu fetvalarda etkili olan hususlara da ayrıca temas edilecek ve bir değerlendirme yapılacaktır.

Araştırmaya geçmeden önce mezheplerin konuyla ilişkilendirdikleri kavramlara temas etmek okuyucunun metni takip edebilmesi açısından faydalı olacaktır. Örneğin hayız görmeye başlayan bir kadın, hayızdan kesilme yaşına ulaşmadan önce adet görmeyecek olursa bu kimse Mâlikî ve Ḥanbelî mezheplerinde *murtābe* olarak isimlendirilmiştir.² Ḥanefî mezhebinde ise bu durumdaki kadın *ḥur'* iddeti beklemesi gereken kimse kategorisinde değerlendirilmiş, *mu'tāde* veya *mumteddetu't-tuhur* ifadesiyle anılmıştır. Şâfi'î mezhebinde ise zikri geçen duruma dair *ḳadīm* ve *cedīd* şeklinde iki görüş bulunmakla birlikte mezhepte *cedīd* görüş esas alınmıştır. Bu kanaat ise Ḥanefîler'in görüşü gibidir. Bundan dolayı Şâfi'î kaynaklarında hayız görmeyen kadın için *murtābe* kavramına rastlanılmamıştır. Ayrıca Ḥanefî kaynaklarında bu durumdaki kadının *murtābe* olarak isimlendirilmesi doğru bulunmamıştır. Çünkü Mâlikî ve Ḥanbelîler, 65/eṭ-

¹ Ali Kumaş, "Kadının İddet Bekleme Yeri ve İddet Esnasında Evden Çıkmasının Hükümü," 457-478; Suat Erdem, "İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı," 71-95; Emine Gümüş Böke, "İslam Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası," 93-112.

² Ḳāḏī 'Abdulvehhāb, *el-Me'üne*, 1:324; İbn Ḳudāme, *el-Muğnī*, 9:101.

Talâk suresinin 4. ayetinde yer alan *irtebtum* ifadesini esas alarak hayız görmeyen kadını bu şekilde adlandırmışlar; ancak Hanefiler ayetten bu durumdaki kadınların kastedilmediğini öne sürmüşlerdir.³ Dolayısıyla kavramlara yüklenen anlam meselenin çözümünde önem arz etmektedir. Çalışmada geçen kavramlardan bir diğeri de *istiḥāḍa*dır. *İstiḥāḍa*, hastalık sebebiyle kadının rahminden gelen kandır. Bu durumdaki kadına da *musteḥāḍa* denir.⁴ Haneфі kaynaklarında iddet beklemesi gereken *musteḥāḍa*ya, *mumteddetu'd-dem* denilmiştir. Ayrıca bu durumdaki kadın nasıl iddet bekleyeceğini bilemediği için *muteḥayyire* olarak da isimlendirilmiştir.⁵

Aktarılan bu bilgiler çerçevesinde çalışmanın planını iddetin mahiyeti, hikmeti, sebepleri ve çeşitlerine dair verilen bilgilerle hayız görmeyen ve *istiḥāḍa* kanı ile hayız kanını ayırt edemeyen kadınların iddeti oluşturacaktır.

1. İddetin Mahiyeti ve Hikmeti

İslam hukuku literatüründe iddet, doğrudan bu kelimeyle veya bu kelimenin çoğulu olan *ided* ifadesiyle ele alınmaktadır.⁶ Sözlükte sayma ve adet gibi anlamları ifade eden iddet, ıstılahta öz itibariyle aynı olmakla birlikte mezheplerin bakış açıları doğrultusunda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Hanefiler'de iddet, kocanın ölümünden, cinsel ilişki veya onun yerine kaim olan *ḥalvet-i şaḥīḥ*anın ardından gelen boşama veya fesih işlemlerinden ya da nikah şüphesinin bulunduğu cinsel birlikteliklerden sonra kadının beklemesi gereken süredir.⁷ Mâlikîler'de iddet, kocası ölmüş veya kendisiyle ilişkiye girildikten sonra boşanmış kadının başkalarıyla evlenebilmesine engel teşkil eden ve şâri' tarafından belirlenen süredir.⁸ Şâfi'îler ise iddeti, rahimde çocuğun olup olmadığının belirlenmesi veya kocasına olan saygı gibi sebeplere yahut herhangi bir gerekçeye bağlı olmamasına/*te'abbudî* olmasına binaen kadının beklemesi gereken süre olarak tarif eder.⁹ Son olarak Hanbelîler, kadının rahminde çocuk olup olmadığının tespiti için şer'an belirlenmiş süre olarak tanımlarlar.¹⁰

Mezheplere ait bu tarifler özü itibariyle aynı anlamı ifade ederken kısmen de olsa farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Haneфі ve Mâlikîler kavramı, sebep odaklı bir bakış açısıyla tarif ederken Şâfi'î ve Hanbelîler hikmeti esas

³ el-Kāsānī, *Bedā'i'u's-Şanā'i'*, 4:500-501.

⁴ Salim Ögüt, "İstiḥāḍe," *DİA*, 23:334.

⁵ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 5:189.

⁶ eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb*, 4:531; el-Merğīnānī, *el-Hidāye*, 2:315; İbn Kudāme, *el-Muğnī*, 9:77; ed-Derdîr, *eş-Şerḥu's-Şağîr*, 4:1843.

⁷ İbnu'l-Humām, *Şerḥu Fethu'l-Kadîr*, 4:275.

⁸ ed-Derdîr, *eş-Şerḥu's-Şağîr*, 4:1843.

⁹ eş-Şirbînî, *Muğnī'l-Muhtâc*, 5:83.

¹⁰ el-Buhûtî, *Keşşafu'l-Kınā'*, 4:359.

alan bir tanımlamaya yer vermişlerdir. Hikmete matuf olduğunu söylememizin gerekçesi, iddete *te‘abbudī* bir anlam yükleme ve tanımlarda yer alan hamileliğin belli olması gibi hususların illet olarak telakki edilmemesidir. Bununla birlikte Hanbeliler’in sadece hamilelik hususu etrafında bir tarif yapmaları, kavramın tarifi için bir eksiklik barındırdığını söylemeyi gerektirse de iddet, kaynakların çoğunda tanımlanmadan ele alınmıştır. Bu da kavramın herkesçe anlaşılabilen bir olgu olduğu sonucunu akla getirmektedir.

Mezheplerde yapılan tanımlar çerçevesinde iddet, herhangi bir sebebe binaen nikah bağının sonlanmasında kadının beklemesi gereken, başka bir erkekle evlenebilmesi veya hamile olup olmadığının belirlenmesi ya da kocayla olan geçmişe saygı için şâri‘ tarafından takdir edilen zorunlu süredir.¹¹

İddette beklenecek süreye dair hükümler doğrudan Kur’an-ı Kerim’de açıklanmıştır. Nitekim iddetin gerekliliği, “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının...”¹² ayetiyle bildirilmiş aynı şekilde iddet için beklenmesi gereken süreler de ayetlerde açık bir şekilde zikredilmiştir. Fakat tekrara düşmemek için ilgili ayetlere iddet çeşitlerini açıklarken yeri geldiğinde işaret edilecektir.

İddet süresine dair hükümler İslam hukukunda içtihadın neredeyse söz konusu olmadığı meselelerden birisidir. Çünkü ayetlerde kadınların fizyolojik durumlarına göre beklemeleri gereken süreler açıklanmış ve bu hususlar, ta‘lile elverişli görülmemiştir. Zira iddet süresini belirleyen durumlar, kadının hamile olması ve hayız görmesiyle alakalı olup normal şartlarda geçerli süreler ayetlerde açıklanmıştır. Fakat birtakım anormallikler yaşayan yani normal şartların dışına çıkan kadın için iddet süresinin belirlenmesi kısmen de olsa içtihadı zorunlu kılmıştır.

İddetin mahiyetini ve hikmetini ortaya koyacak şekilde bazı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda iddet kadının rahminde çocuk olmadığını (*istibrā-i raḥm*) belirmesi ve herhangi bir gerekçeye bağlı olmaması (*te‘abbudī* olması) açısından üç şekilde sınıflandırılmıştır. Birincisi *istibrā* ve *te‘abbud* yönünün en kuvvetli olup *istibrā*nın ağırlıkta olduğu iddet çeşididir ki hamile kadının iddeti bu sınıftadır. İkincisi, *istibrā* ve *te‘abbud* yönünün eşit olduğu *kur* bekleme şeklindeki iddettir. Üçüncüsü ise *istibrā* ve *te‘abbud* yönünün zayıf olduğu ay bekleme halidir. Şayet kadın kendisiyle cinsel ilişki yaşanıp hamileliğin imkan dahilinde olduğu bir durumdan dolayı

¹¹ H. İbrahim Acar, “İddet,” *DİA*, 21:466; Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslam Hukuku*, 270.

¹² 65/eṭ-Ṭalāk:1.

iddet beklemesi gerekirse bu iddet süresinde *te'abbud* ve *istibrâ* yönü söz konusu iken kendisiyle cinsel ilişki yaşanmamış kadının kocasının vefatından dolayı iddet beklemesinde ise sadece *te'abbud* yönü bulunur.¹³ Bu sınıflandırmalarda her ne kadar kadının hamileliğinin belirlenmesi şeklinde akli bir gerekçe yer alsa da hükmün teşriinde sadece bunun etkili olmadığı, meselenin ta'lele kapalılığı ve doğrudan şâri'den gelen talebi karşıladığı vurgulanmaktadır. Bu durum iddetin hikmetlerinin zikredildiği hususlarda da kendisini göstermektedir.

İddetin hikmetlerinin en başında *berâet-i rahm* yani kadının hamile olup olmadığının belli olması gelmektedir. Böylelikle nesep korunacak ve toplumsal fesadın önüne geçilecektir. Hikmetlerinden ikincisi nikah akdinin önemini, değerini ve özel bir sözleşme türü olduğunu izhar etmesidir. Yani nikah akdi diğer sözleşmeler gibi sıradan bir akit değil, ailenin ve toplumun inşası için gerekli bir işlemdir. Ayrıca aile birlikteliğini devam ettirmek için kocaya *ric'î* boşamalarda iddet süresince düşünme fırsatı verilmesi de diğer bir hikmettir. Bununla birlikte iddetin Allah hakkı, koca hakkı, çocuk hakkı ve kadının maslahatı gibi hakları korumaya yönelik hikmetleri de söz konusudur.¹⁴ Bu hatırlatmalardan sonra iddet çeşitlerini ele almak yerinde olacaktır.

2. İddet Çeşitleri

İddet çeşitlerini nikah bağına sona erdiren sebepler başta olmak üzere kadının durumu ve beklenilecek süreye göre farklı şekillerde tasnif etmek mümkündür. Kadının durumu ifadesiyle hamilelik ve hayız görme durumu gibi fizyolojik hususlar kastedilmektedir. Nikah bağının sonlanması açısından iddet çeşitleri ölüm, talâk ve fesih iddeti şeklindeyken kadının durumu açısından iddet, “hamile olan kadın”, “hayız gören kadın” ve “hayız görmeyen kadın” şeklinde tasnif edilebilir. Zikredilen üç sınıfa ek olarak daha önce hayız görmüş ancak bir sebepten dolayı hayız görmeyen veya *mustehâda* olan kadını da bu tasnife eklemek gerekir. Fakat zikredilen hallerin ârizî durumlar olması ve çalışmanın konusunu bu hususların oluşturması bahse konu sınıfların müstakil bir başlık altında değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. İddet çeşitlerine dair yapılabilecek diğer bir tasnif ise beklenilecek süre açısından ve bunlar hamileliğin sona ermesi, üç *kur'* süresi ve takdir edilmiş ayın beklenilmesidir.¹⁵ Son bakış açısıyla yapılan tasnife tekrara düşmemek için çalışmada yer verilmeyecektir.

¹³ el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11:163.

¹⁴ İbn Qayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*, 2:50; Fatih Karataş, “İslam Hukukunda İddet,” 164-165.

¹⁵ el-Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-Şanâ'i'*, 4:490.

2.1. Nikah Bağını Sona Erdiren Sebebe Göre İddet Çeşitleri

Nikah bağı ölüm, talâk, fesih, muhâle‘a veya yargı kararı yani tefrik ile sona erer. Bu durumda evliliğin sona erme sebebine göre iddeti, “ölüm iddeti” ve “talâk ile fesih iddeti” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür:

a. Ölüm iddeti: 2/el-Bakara suresinin 234. ayeti ile hükme bağlanan bu iddete göre kocası ölen kadın şayet hamile değilse dört ay on gün iddet beklemekle yükümlüdür. Hamile olması halinde ise 65/eṭ-Ṭalâk suresinin 4. ayeti gereği doğum gerçekleşince iddeti sonlanır. Kadının ölüm sebebiyle dört ay on gün iddet beklemesi için taraflar arasında sahih bir nikah olması şart görülür. Şayet fasit bir akit söz konusu ise kadın ölüm iddeti değil fesih iddeti bekler.¹⁶

b. Talâk, fesih veya bu ikisi hükmünde olan ayrılıklarda iddet: Ölüm dışında taraflar arasında meydana gelen ayrılıklarda hayız gören kadın üç *kur*’ iddet beklemekle yükümlüdür. Bu hüküm 2/el-Bakara suresinin 228. ve 65/eṭ-Ṭalâk suresinin 4. ayetleriyle tanzim edilmiştir. Hayız gören kadın ifadesinden de anlaşılacağı üzere kadının beklemesi gereken süre belirlenirken sadece nikahı sonlandıran sebep değil aynı zamanda kadının durumu da belirleyicidir. Dolayısıyla taraflar arasında boşama, boşanma veya akdi feshetme durumu söz konusu olursa kadının durumuna göre iddet süresi tayin edilir.

2.2. Kadının Durumuna Göre İddet Çeşitleri

İddet süresinin belirlenmesinde nikah bağı sonlandıran sebep etkili olduğu gibi kadının durumunun da belirleyici olduğu az önce ifade edilmişti. Kadının durumu dikkate alındığında iddet çeşitlerini üç başlıkta ele almak mümkündür.

a. Hamile kadının iddeti: Nikah bağı ister ölümle ister talâk veya fesihle sona ersin kadın hamile ise hamileliğinin sona ermesi ile iddeti sona erer. Bu hüküm “Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer.”¹⁷ anlamındaki ayetle tanzim edilir.

b. Hayız gören kadının iddeti: Hayız gören kadınlar ölüm dışında iddeti gerektiren diğer sebeplerden dolayı üç *kur*’ beklemekle yükümlüdürler. Bu husus “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç *kur*’ süresince beklerler.”¹⁸ ayetiyle hükme bağlanmıştır. Ayette ifade edilen *kur*’ kelimesi hayız ve ṭuhr anlamında *müşterek* bir lafız olduğundan mezhepler arasında beklenecek süre hakkında farklı kanaatler söz konusudur. Haneî ve

¹⁶ el-Kāsânî, *Bedâ’i’u’s-Şanâ’i*, 4/494; İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, 5:191.

¹⁷ 65/eṭ-Ṭalâk:4.

¹⁸ 2/el-Bakara:228.

Hanbelîler, *kur'* kelimesinden muradın hayız olduğu kanaatindeyken¹⁹ Mâlikî ve Şâfi'îler tuhr anlamında olduğunu savunurlar.²⁰ Çalışmanın hacmini aşmamak için mezheplerin mezkur konudaki delillerine burada yer verilmemiştir.

c. Hayız görmeyen kadının iddeti: Hayız görmeyen kadınlar, *sinn-i 'iyāse* yani menopoz dönemine girmiş, buluş çağına ulaşmakla birlikte henüz hayız görmemiş ve yaşının küçüklüğü sebebiyle adet olmamış kimselerdir.²¹ Bu durumdaki kişilerin iddet süreleri şu ayet-i kerime ile düzenlenmiştir:

وَالَّذِي يَسْنُ مِنَ الْمَجِضِ مَنْ نَسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضُنَّ

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır.”²²

Ayetin ilk kısmında hayızdan kesilen kadınların, ikinci kısmında ise buluş yaşına ulaşmalarına rağmen henüz hayız görmeyenlerle yaşı küçük olanların iddeti açıklanmıştır. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda buluş yaşına ulaşmakla birlikte hiç hayız görmeyen kadının Hanefî ve Şâfi'îler'e göre elli beş yaşına kadar bekleyip akabinde üç ay, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre hamilelik süresi sonunda üç ay iddet bekleyeceği ifade edilmiştir.²³ Eğer bu ifade, buluş çağına ulaşmasına rağmen henüz hiç hayız görmemiş bir kadını tanımlıyorsa, mezhep kaynaklarında yer alan bilgilerle söz konusu aktarımın örtüşmediği ifade edilmelidir. Nitekim fukahâ buluş yaşına ulaşp da hiç hayız görmemiş kadını ayetin kapsamında değerlendirmiş ve iddetini üç ay olarak hükme bağlamıştır. Yani bir kadın yirmi beş, otuz yaşlarına gelse ve hiç hayız görmese iddet olarak üç ay bekler.²⁴ Bu bağlamda Hanefî kaynaklarında ayetteki *hayız görmeyen* ifadesinden buluş yaşına ulaşmış ama henüz hayız görmemiş kimselerin kastedildiği açıkça dile getirilir.²⁵

Hanefî kaynaklarında hayız görmeye başlamamış kadının iddetiyle alakalı ihtiyat odaklı bir görüş zikredilmektedir. Bu görüş buluş yaşına ulaşmakla birlikte henüz hayız görmemiş kadın hakkındadır. Kaynaklarda bir kızın en erken hayız görme yaşıyla ilgili altı ile dokuz yaşları arasında farklı kanaatler zikredilmiştir. Sahih olan görüşte en erken hayız görme yaşı dokuzdur. Dolayısıyla küçüklük sebebiyle iddet bekleyecek kimseler dokuz yaş altındaki kişilerdir. Bununla birlikte Ebû Hanîfe'ye (80-150/699-767)

¹⁹ el-Merğînânî, *el-Hidāye*, 2:315; el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, 4:364.

²⁰ eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 4:534; ed-Derdîr, *eş-Şerhu's-Şağîr*, 4:1846.

²¹ Şahnûn, *el-Mudevvene*, 493; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9:78.

²² 65/eṭ-Talāk:4.

²³ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1:384; Acar, “İddet,” *DİA*, 21/468; Gümüş Böke, “İslam Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası,” 101.

²⁴ eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 4:538-539; el-Kāsânî, *Bedā'i'u's-Şanā'i*, 4:493, 501; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9:90, 95; ed-Derdîr, *eş-Şerhu's-Şağîr*, 4:1845; el-Ḥaṭṭâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, 5:477.

²⁵ el-Merğînânî, *el-Hidāye*, 2:315.

göre dokuz yaşı ile on yedi, İmāmeyn'e göre ise dokuz ile on beş yaş arasında bulunan ve *murāḥika* olarak adlandırılan kimseler henüz hayız görmemişlerse bu kimselerin iddet süreleri hususunda hamilelik süresini beklemeleri gerektiği, şayet hamile değillerse üç ay beklemekle iddetin tamamlanacağı ifade edilmiştir. Bu yaş diliminde bulunan kimsenin hamile olma ihtimalinin bulunması ve hamilelik sürecinin hayıza engel olması, böyle bir görüşün serdedilmesini gerektirmiştir. İbnu'l-Humām (790-861/1388-1457) dokuz ay bekledikten sonra hamilelik belirmemişse ayrıca üç ay beklemeye gerek olmadığını, iddetin beklenen süreden sayılacağını söylemiştir. İbn 'Ābidīn (1198-1252/1784-1836) de bu yönde tercihte bulunmuştur.²⁶ Hānbelīler'de de bu yönde bir görüş nakledilmekle birlikte bu kişi *murtābe* gibi değerlendirilmiştir.²⁷ Bu görüşün kendi zaman diliminde anlamlı olduğu açıktır. Fakat günümüz tıbbi gelişmelerinde hamile olmadığı tespit edilirse bu kimsenin doğrudan üç ay bekleyeceği söylenebilir. Çünkü henüz bu kimse hiç hayız görmediğinden ayetin kapsamına dahildir.

3. Menopoz Öncesi Hayız Görmeyen Kadının (*Mumteddetu't-tuhr/Murtābe*) İddeti

Yukarıda ifade edildiği üzere naslarda kadının hangi sebeplere bağlı olarak ve sahip olduğu fizyolojik aşamalar dikkate alınarak ne kadar süre iddet bekleyeceği açıklanmaktadır. Bununla birlikte ârizî hal olarak nitelenebilecek adet çağında bir defa da olsa hayız gördükten sonra bir daha görmeyen kadınların durumu hakkında sarih bir ifade bulunmamaktadır. Fakat bir önceki başlıkta yer verilen eṭ-Ṭalāk suresinin 4. ayeti konuyla dolaylı olarak irtibatlıdır. Hatırlanacağı üzere ayetin bir kısmı “Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır” şeklinde bir hüküm vaz etmektedir. Bu ayette zikredilen *tereddüt ederseniz* ifadesinden kastın ne olduğu hususunda farklı yorumlar söz konusudur. İlgili yorumların en başında daha önce nazil olan ayetlerde hayız görenlerin iddetinin hükme bağlanıp hayız görmeyenlerin iddet süresine ilişkin bir hükmün bulunmamasının tereddüde sebep olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla ayetteki ifadenin bu anlamdaki şüphe olduğu, ayetin de bunun üzerine nazil olduğu ifade edilmiştir. Böylelikle hayızdan kesilenler ve henüz hayız görmeye başlamayanların iddet süresi açıklanmış ve muhatapların zihninde bu kimselerin bekleyeceği iddete dair şüphe giderilmiştir.²⁸ Ayete yapılan

²⁶ İbnu'l-Humām, *Fethu'l-Ḳadīr*, 4:280; İbn 'Ābidīn, *Reddu'l-Muḥtār*, 5:186-187.

²⁷ İbn Qudāme, *el-Muḡnī*, 9:95; İbnu'l-Humām, *Fethu'l-Ḳadīr*, 4:280; İbn 'Ābidīn, *Reddu'l-Muḥtār*, 5:186-187.

²⁸ el-Ceşşās, *Aḥkāmü'l-Ḳur'ān*, 5:351-352; İbnu'l-'Arabī, *Aḥkāmü'l-Ḳur'ān*, 4:284; el-Ḳurtubī, *el-Cāmi' li Aḥkāmī'l-Ḳur'ān*, 21:47.

yorumlardan ikincisi kadının hayızdan kesilip kesilmediği yönündeki şüphedir.²⁹ Üçüncüsü, hayızdan kesilme yaşına ulaşmış bir kadının kan gördüğünde bunun hayız kanı mı yoksa bir rahatsızlık sebebiyle gelen kan mı/*istiḥāda* olduğundan şüphe etmesiyle ilgili olduğu ve ayetin bu durumu açıkladığıdır.³⁰ Dördüncü yorum ise ayette adet çağında bir defa da olsa hayız gördükten sonra bir daha görmeyen kadının iddetine ilişkin şüphenin kastedildiğidir.³¹ Ayetteki ifadeden kastın ne olduğu yönünde bu tür yaklaşımlar aktarılırken adet çağında hayızdan kesilen kadınların durumu hakkında sahabe döneminden itibaren ihtilafların vuku bulunduğu görülmektedir.³²

3.1. Sahabenin Görüşleri

Mâlik b. Enes (93-179/712-795) *el-Muvaṭṭa'* adlı eserinde Saïd b. el-Museyyeb'den (15-94/636-713) rivayetle Hz. Ömer'in (ö. 23/644) konuyla alakalı şu sözünü aktarmaktadır: "Bir kadını kocası boşar, kadın bir veya iki kez hayız görür de sonrasında hayız görmeyecek olursa dokuz ay bekler. Şayet hamile ise iddeti buna göredir. Ama hamile değilse beklediği dokuz aydan sonra üç ay iddet bekler ve başkalarıyla evlenebilme helal hale gelir."³³

Konuyla ilgili diğer bir rivayet İmâm Mâlik'in eserini rivayet eden Muḥammed b. el-Ḥasan eş-Şeybânî'nin (132-189/749-50-805) az önce zikrettiğimiz hadisi aktardıktan sonra Ebû Ḥanîfe, Ḥammâd (ö. 120/738) ve İbrâhîm (46-96/666-714) aracılığıyla naklettiği şu olaydır:

'Alḳame b. Kays eşini *ric'* talâk ile boşadı. Kadın bir veya iki kez hayız gördükten sonra on sekiz ay hayız görmedi ve sonrasında vefat etti. 'Alḳame bu durumla alakalı mirasçı olma meselesini 'Abdullâh b. Mes'ûd'a sordu. O da "Bu, Allah'ın mirasını sana bıraktığı bir kadındır, onu alabilirsin." diye cevap verdi.³⁴

Başka bir rivayette İmâm Muḥammed, 'Alḳame'nin (ö. 62/682) mirasla alakalı meseleyi İbn Ömer'e (ö. 73/693) de sorduğunu, onun da aynı şekilde cevap verdiğini nakletmekte ve zikri geçen kadının on sekiz ay hayız görmemesine rağmen iddetinin sonlanmadığını, bu sürenin hamilelik süresi olan dokuz ay ile akabinde beklenen üç ay iddetten daha fazla olmasını öne sürerek İmâm Ebû Ḥanîfe ve çoğunluğun bu durumdaki kadının *ḳur'* iddeti beklemesi gerektiği kanaatine sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşü desteklemek amacıyla Kur'an'da iddetle ilgili dört farklı durumun

²⁹ el-Ceşşâs, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, 5:351.

³⁰ İbnu'l-'Arabî, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, 4:284; el-Ḳurṭubî, *el-Câmi' li Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 21:47.

³¹ el-Ceşşâs, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, 5:352; el-Ḳurṭubî, *el-Câmi' li Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 21:48.

³² el-Ceşşâs, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, 5:351-353; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Ḳadir*, 4:280.

³³ Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, "Câmi'u iddeti't-talâk", 70.

³⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa' bi rivâyeti Muḥammed b. el-Ḥasan eş-Şeybânî*, 207.

zikredildiğini, dokuz aydan sonra üç ay daha beklemenin beşinci bir sınıf ekleme anlamına geleceğini söylemektedir.³⁵

Konuya dair kaynaklarda aktarılan diğer bir rivayet de şudur:

Ḥabbān b. Munkiz sağlığında emzikli eşini boşadı. Kadın on yedi ay hayız görmeden bekledi. Çocuğu emzirmesi hayız görmesine engel oluyordu. Ḥabbān eşini boşadıktan bir müddet sonra hastalandı. Ona, sen ölünce karın sana mirasçı olacak, denildi. Bunun üzerine o kendisine bunu söyleyenlere, beni Hz. Osman'a götürün, dedi. Vardıklarında Hz. Ali ve Zeyd b. Sâbit de aynı meclisteydi. Ḥabbān karısı hakkındaki durumu Hz. Osman'a anlattı. Hz. Osman, Hz. Ali ve Zeyd'e görüşlerini sordu. O ikisi, bize göre adam öldüğünde kadın ona, kadın öldüğünde ise adam ona mirasçı olur. Çünkü kadın ne hayızdan tamamen kesilmiş ne de yaşı büyük olmasına rağmen henüz hiç hayız görmemiş birisidir. Bu kadın süresi uzun ya da kısa olsun hayız iddeti beklemelidir. Bunun üzerine Ḥabbān ailesinin yanına döndü ve emmekte olan kız çocuğunu kadından aldı. Emzirme sonlanınca kadın ilk hayızını gördü. Sonrasında ikinci hayızını gördü. Üçüncü hayızı görmeden Ḥabbān vefat etti ve kadın ölüm iddeti bekledi.³⁶

Aktarılan rivayetlerde bir kere hayız gördükten sonra bir daha adet olmayan kadınların iddeti hakkında Hz. Ömer, Hz. Ali (ö. 40/661), 'Abdullāh b. Mes'ūd (ö. 32/652-53) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) gibi sahabenin önde gelen isimlerinin kanaatleri yer almaktadır. Hz. Ömer bu durumda olan kadınların dokuz ay hamilelik süresinden sonra üç ay iddet bekleyeceği kanaatindeyken diğer üç sahâbî *ḥur'* iddeti bekleyeceği görüşündedir.

3.2. Mezheplerin Görüşleri

Sahabe arasında meydana gelen görüş farklılığı mezhepler arasında da ihtilafın gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Ḥanefî ve Şâfi'îler'in görüşleri ihtilafın bir tarafını oluştururken Mâlikî ve Ḥanbelîler'in benimsedikleri görüşler ise diğer tarafını oluşturmıştır.

3.2.1. Ḥanefî ve Şâfi'îler'in Görüşü

Ḥanefî mezhebinde bir kadın asgari hayız yaşı itibariyle en az üç gün kan görüp adet çağına girmiş olsa, sonrasında uzun yıllar adet olmasa bu kadın menopoz dönemine kadar hayız olmayı bekler. Menopoz döneminin başlangıcı sayılan elli beş yaşına ulaştıktan sonra bu sınıftaki kadınların beklemesi gereken üç aylık süreyi geçirerek iddetini tamamlar.³⁷ Bu görüş, Hz. Ali başta olmak üzere, 'Abdullāh b. Mes'ūd, Zeyd b. Sâbit ve İbn Ömer gibi sahâbîlerin kanaatine dayanmaktadır. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz üzere

³⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa' bi rivâyeti Muḥammed b. el-Ḥasen eş-Şeybânî*, 207.

³⁶ 'Abdurrezzâk eş-Şan'ânî, *el-Muşannef*, 6:340 (no. 11100); eş-Şâfi'î, *el-Üm*, 6:537-538.

³⁷ el-Kāsânî, *Bedâ'i' u's-Şanâ'i'*, 4:500.

İmâm Muḥammed, bahsi geçen olaylarda hamilelik süresine ek olarak kadının üç aydan daha fazla hayız görmemesini ve adı geçen sahâbîlerin bu kadının iddetini yine de *kur'* iddeti saymalarını delil kabul etmiştir.

İmâm Şâfi'î (150-204/767-820) *el-Üm* adlı eserinde Ḥabbân b. Munḳiz'in başından geçen olayı ve bu olay karşısında sahabenin dile getirdiği görüşleri aktarmış ve kendisi de bir kere hayız gördükten sonra bir daha hayız görmeyen kadının menopoz dönemine kadar *kur'* iddetini tamamlaması gerektiğini, çünkü bu durumdaki kadının ilgili ayetin kapsamına dahil olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Hz. Ömer'in görüşüne de yer vermiş ve bunu tevil etmiştir. O, Hz. Ömer'in görüş beyan ettiği kadının hayızdan kesilme yaşına ulaşmış olabileceğini ve bu sebeple Hz. Ömer'in bu doğrultuda bir kanaat belirtmiş olabileceğini dile getirmiştir. Böylelikle Hz. Ömer'in görüşü ile diğer sahabenin görüşlerinin çelişmeyeceğini söylemiştir.³⁸

İmâm Şâfi'î'nin eserinde benimsediği kanaat, *cedîd* görüşü yansıtır. Buna ek olarak Şâfi'î mezhebi kaynaklarında ona nispet edilen iki farklı görüş de aktarılır. Bunlardan birisi kadının menopoz dönemine kadar beklemesi kadına zarar vereceğinden hamile olup olmadığının ortaya çıkması için dokuz ay, şayet hamile değilse peşinden üç ay iddet bekleyeceği şeklindedir. Bu, İmâm Şâfi'î'nin Hz. Ömer'in kanaatine tâbi olduğu görüştür. Diğer görüşte ise hamileliğin olmadığını ortaya koymak adına dört yıl, sonrasında ise üç ay iddet bekleneyeceği ifade edilir. Son iki görüş Şâfi'î'nin maslahat gerekçesiyle sahip olduğu *kadîm* görüşler olarak nakledilir. Dile getirilen hükümler kadının hayız görmeme sebebinin emzirme veya bilinen bir hastalıkla alakalı olmayıp nedeni bilinmeyen durumlar için geçerlidir. Emzirme veya sebebi bilinen bir hastalıkta ise kadının doğrudan *kur'* iddeti bekleyeceği söylenir.³⁹ Şu da belirtilmelidir ki bilinen bir hastalıktan kasıt süreklilik arz etmeyen hususlardır. Aksi halde süreklilik arz eden bir hastalığı emzirme gibi geçici olan bir hususa kıyaslamak doğru olmayacaktır.

Ḥanefî ve Şâfi'îler, 65/eṭ-Ṭalâḫ suresinin ilgili ayetinde yer alan "*hayız görmeyenler*" ifadesinin, adet çağına ulaşmış olsun veya olmasın henüz hiç hayız görmemiş kimseleri kapsadığını benimsemektedirler. Bununla birlikte ayetin ifadesinden hayız görmeye başladıktan sonra artık görmeyen kimselerin de kastedilmiş olabileceği anlaşılabılır. Nitekim Hz. Ömer'in görüşü de bu doğrultudadır. Ḥanefî ve Şâfi'î mezheplerinin söz konusu kanaati, ihtiyatlı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak bu görüş,

³⁸ Şâfi'î, *el-Üm*, 6:536-540.

³⁹ el-Mâverî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11:187-189; el-Ğazzâlî, *el-Vasîṭ*, 6:122-123; er-Remlî, *Nihâyetu'l-Muḥtâc*, 7:132-133.

bireyler açısından ciddi bir meşakkat doğurmakta ve uygulanabilirlik açısından büyük zorluklar içermektedir. Öyle ki, bu anlayışın benimsenmesi, mükellefler açısından güç yetirilemeyecek bir duruma yol açabilir. Buna ek olarak, Hz. Ali ve diğer sahâbîlerin kanaati, rivayetlerde aktarıldığı üzere geçici bir durum olan emzirme olayıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, sürekli geçerliliği olan meselelerde de aynı görüşü benimseyip benimsemeyecekleri tartışmaya açıktır. Dolayısıyla, Hânefi ve Şâfiî mezheplerinin görüşü her ne kadar ihtiyatı esas alsada uygulanabilirlik açısından ciddi zorluklar barındırmaktadır.

3.2.2. Mâlikî ve Hânbelîler'in Görüşü

Mâlikî ve Hânbelî mezhebinde kadın hayız görmeye başladıktan sonra menopoz dönemine gelmeden adet görmemesine *raybe*, bu durumdaki kadına ise *murtâbe* denilmiştir. Kadının mezkûr süreçte hayız görmemesi belli sebeplere bağlı olabilir. Şayet emzirme gibi bilinen bir sebebe bağlı olarak kadın hayız görmüyorsa bu kadın, her ne kadar *murtâbe* olarak isimlendirilse de *kur'* iddeti beklemesi gereken sınıfta sayılmıştır. Fakat kadın bilinen herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın hayız görmüyor ise yaygın olan dokuz ay hamilelik süresini beklemek suretiyle hamile olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmış, eğer hamile değilse bu sürenin akabinde üç ay iddet beklemesine hükmedilmiştir. Dolayısıyla bu durumdaki kadın, toplamda bir kamerî yıl bekleyeceğinden velev ki son gün de hayız kanı görecektir olursa üç *kur'* dönemini beklemekle yükümlü tutulmuştur. Bu hükme Hz. Ömer'in görüşü delil teşkil etmiştir.⁴⁰

Kadının adet çağında hayız görmeme sebebi emzirmeden kaynaklı ise bu kadın üç *kur'*u tamamlayana kadar iddet bekler. Sürecin uzun veya kısa olması hükmü etkilemez. Nitekim bu hükmün dayanağı yukarıda zikrettiğimiz Habbân b. Munķiz'in eşini boşama olayında kadının hayız görmeme nedeninin emzikli olmasıdır. Bu sebeple Hz. Osman ve Hz. Ali gibi sahabenin önde gelen isimleri bu durumdaki kadının ayette ifade edilen menopoz dönemine giren ve buluğa ulaşıya bile henüz hayız görmeyen kişi gibi değerlendirmemişlerdir. Dolayısıyla emzirme hayızı etkileyen bir sebep olarak kabul edilmiş ve bu durum *raybe* yani şüphe ile ilişkilendirilmemiştir.⁴¹

Emzirme dışında bir hastalıktan ötürü hayız görmeyen kadının hükmünde ise kısmen farklı değerlendirmeler söz konusudur. Mâlikîler'de bir hastalık sebebiyle hayız görmeyen kadınla ilgili iki kanaat aktarılmaktadır. Birinci görüşe göre hastalık, tıpkı emzirme gibi

⁴⁰ Kâdî 'Abdulvehhâb, *el-Me'ûne*, 2:425.

⁴¹ Kâdî 'Abdulvehhâb, *el-Me'ûne*, 2:424-425.

değerlendirilmiş ve hayızın kesilmesini etkileyen bir durum olarak telakki edilmiştir. Diğer görüş ise hastalığı *raybe* (*şüphe*) olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla ilk görüşte kadının *kur'* iddeti beklemesi gerektiğine hükmedilmiş, ikinci görüşte ise kadın *murtâbe* sınıfında sayılarak dokuz ay hamileliğin açığa çıkması, sonrasında da üç ay iddet süresi beklemesi kendisinden istenmiştir.⁴² Hastalık sebebiyle hayız görmeyen kadının iddetine dair farklı bir kanaatin belirtilmesi, söz konusu hastalığın mahiyetini gündeme getirmektedir. Kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda hastalığı emzirme ile aynı konumda görebilmek, ancak hastalığın geçicilik arz etmesine bağlıdır. Şayet kadının maruz kaldığı hastalık süreklilik arz eder ve hayız görme ihtimali bulunmazsa bu kadını *murtâbe* kategorisinde değerlendirmek hatta hayızdan kesilmiş kadın olarak kabul etmek daha makul bir yaklaşımdır.

Mâlikî terminolojisinde *murtâbe* olarak isimlendirilen kadının iddetine ilişkin hükümlerin tartışıldığı meseleler *kur'* iddetinin söz konusu olduğu yerlerdir. Bununla birlikte *murtâbe* için verilen hamilelik süresi olan dokuz aylık süre ölüm iddeti ile ilgili de gündeme getirilmiştir. Hatırlanacağı üzere kocası ölen kadın hamile ise iddet olarak doğumun gerçekleşmesini bekler. Fakat hamile değilse iddeti dört ay on gündür. Ancak kadın hayız çağında iken kendisiyle cinsel ilişki kurulmuşsa ölüm iddeti olan dört ay on günlük süreyi geçirmesi ve bir kez de olsa hayız görmesi Mâlikî mezhebinde şart görülmüştür. Kocası ölmüş kadın dört ay on gün içerisinde emzirme veya hastalık gibi bir sebebe bağlı olmaksızın hayız görmemişse bu kadına *murtâbe* hükmü verilir. Dolayısıyla kadın dört ay on gün içerisinde hayız görürse bu sürenin sonunda iddeti tamamlanırken hayız görmemesi halinde kadının hamile olup olmadığının belli olması için dokuz ay beklemesi gerekir. Şayet dokuz aylık süre içerisinde de hayız görmemişse ve karnında çocuk olduğuna dair bir hissiyata sahipse hamileliğin en uzun süresi sayılan süreyi beklemesi esastır. Hamileliğin en uzun süresine ilişkin dört, beş, altı ve yedi yıl şeklinde görüşler aktarılmakla birlikte sahih kabul edileni beş yıldır. Bununla birlikte Eşheb el-Ğaysî (140-204/757-820) ve Şahnûn (160-240/777-854) gibi âlimlerin ölüm iddetinde kadın hayız görmese dahi dört ay on gün dolduktan sonra iddetinin biteceği kanaatinde oldukları aktarılmıştır.⁴³ Benzer bir görüş Hanbelîler'de de mevcuttur. Her ne kadar ölüm iddetinde kadının hayız görmesi şart koşulmasa da karnın büyümesi, adet kesilmesi, kadından süt gelmesi gibi hamilelik şüphesi taşıyan haller varsa bu haller sonlanana kadar iddetinin devam edeceği ifade edilmektedir.

⁴² Kâdî 'Abdulvehhâb, *el-Me'ûne*, 2:425.

⁴³ İbn 'Abdilber, *el-Kâfî*, 293-294; İbn Cuzey, *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*, 382; en-Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, 2:95.

Hatta şüphe sonlanmadan yapılan nikah akdinin sahih olmayacağı söylenmektedir.⁴⁴

3.3. Geç Dönem Haneî Kaynaklarındaki Görüşler ve Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Günümüz Bazı İslam Aile Kanunlarının Tercihleri

Tarihi süreç içerisinde tespit edebildiğimiz kadarıyla bazı Haneî fetva kitaplarında Mâlikîler'in görüşüyle amel edilebileceği ve dokuz ay sonunda kadının iddetinin sona ereceği şeklinde kanaatler mevcuttur. Fakat bu yaklaşım mezhep içerisinde kabul görmemiştir. Nitekim İbn 'Âbidîn konuyu ele alırken bu durumdaki bir kadının Mâlikî mezhebinin görüşü esas alınarak dokuz ay bekledikten sonra iddetinin biteceği şeklinde *Şerhu'l-Vehbâniyye* adlı eserde bir fetvanın bulunduğunu dile getirmiştir. Dokuz aylık sürenin ilk altı ayının hayızın sona erdiğinin belirlenmesi, üç ayının ise iddet için tayin edildiği ifade edilmiştir. *Câmi'u'l-Fuşûleyn* sahibi Şeyh Bedreddîn (760-823/1359-1420) ise Mâlikî mezhebindeki bu görüşle hâkimin hüküm verebileceğini ifade etmiştir.⁴⁵ Ancak İbn 'Âbidîn, bu görüşün Haneî mezhebi içerisindeki tüm rivayetlere aykırı olduğunu ve fetva verilmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Mâlikî mezhebindeki görüşün dokuz ay hayızın sona erdiğinin göstergesi, akabindeki üç ayın ise iddet olmak üzere bir sene olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte o, bu görüş etrafında hâkimin veya müftînin başka mezhebin görüşüyle hüküm vermesiyle ilgili değerlendirmeleri nakletmiş, sonuç itibarıyla Haneî hâkimin veya müftînin başka mezhebin görüşüyle hüküm vermesinin sahih olmayacağını fakat hâkim Mâlikî ise bu görüşe göre hükmetmesinin sahih olacağını ifade etmiştir.⁴⁶ Bizim tespitlerimize göre de Mâlikî mezhebinde hayız görmeyen kadının iddetinin hamilelik süresine ek olarak üç ay iddet bekleyeceği yönündedir. Haneî kaynaklarında ifade edildiği gibi toplamı dokuz aylık yani sadece hamilelik süresini ifade eden bir görüşe rastlanılmamıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki hem Mâlikîler'de hem de Hanbelîler'de söz konusu süreçte takdir edilen dokuz aylık süre, hayızın sona erdiğinin değil kadının hamile olup olmadığının açığa çıkması içindir.

Geç dönem bazı Haneî kaynaklarında durum bu şekildeyken 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde hayız görmeyen kadının iddeti hakkında Mâlikî mezhebine atıfta bulunularak Haneîler'de kabul gören görüş dışında bir tercihte bulunulmuştur. Kararnamenin 140. maddesinde bu hususu şu şekilde ele almıştır:

⁴⁴ el-Buhûti, *Keşşâfu'l-Kınâ*, 4:363.

⁴⁵ Şeyh Bedreddîn, *Câmi'u'l-Fuşûleyn (Yargılama Usûlüne Dair)*, 67.

⁴⁶ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 5:188.

Mu'tedde zikrolunan müddet zarfında hiçbir hayız görmeyen ve bir veya iki kez hayız gördükten sonra munkatı' olduğu takdirde eğer sinn-i iyâse vasıl olmuşsa vusul tarihinden itibaren üç ay, olmamış ise iddetin lüzumu zamanından itibaren dokuz ay iddet bekler.⁴⁷

Zikri geçen maddenin esbâb-ı mûcibe lâhiyasında Hanefîler'de kabul edilen ve hayızdan kesilme yaşına kadar iddet bekleneyeceği şeklindeki görüşün kadının zararına olduğu ifade edilmiş ve İmâm Mâlik'e ait, dokuz ay bekledikten sonra üç ay iddet bekleyeceği şeklindeki görüşün tercih edildiği belirtilmiştir. Ayrıca muteahhîrûn Hanefî ulemasının da bu görüşle fetva verdiği söylenmiştir.⁴⁸ Fakat zikri geçen maddede de görüleceği üzere hayız görmeyen kadının toplamda bir yıl değil sadece dokuz ay bekleyerek iddetini tamamlayacağı maddeleştirilmiştir. Bu bağlamda esbâb-ı mûcibedeki bilgi ile kanun metnindeki madde birbiri ile uyuşmamaktadır. İlgili maddeye dair değerlendirmelerde bulunan Durmuş'a ve bizim kanaatimize göre bu uyuşmazlık söz konusu maddenin bazı Hanefî metinlerinde Mâlikîler'e atfedilen görüşün dokuz ay şeklinde olmasından kaynaklıdır.⁴⁹ Halbuki Mâlikî mezhebine ait görüşte ve esbâb-ı mûcibede zikredilen bilgilere göre, hamileliğin tespiti için öngörülen dokuz aylık sürenin ardından beklenmesi gereken üç ay, iddet süresini teşkil etmekte ve bu durum toplamda bir yıllık bir süreyi ifade etmektedir.

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde hayız görmeyen kadının iddeti bu şekildeyken İslam hukuku dikkate alınarak hazırlanan günümüz bazı Aile hukuku kanunlarında da benzer bir eğilim mevcuttur. Bu kanunlarda Mâlikî ve Hanbelîler'e ait görüş tercih edilmiştir. Suriye *el-aḥvâlu's- şahşîyye* kanununun 121. maddesi, Kuveyt *el-aḥvâlu's- şahşîyye* kanununun 157. maddesi ve Ürdün *el-aḥvâlu's- şahşîyye* kanununun 147. maddesi adet çağında hayız görmeyen kadınların iddetini hükme bağlamaktadır. Suriye ve Ürdün kanunları bu kadının iddetini bir yılda tamamlayacağını ifade ederken Kuveyt kanunu, kadının göreceği üç hayız vaktiyle bir yıllık süreden hangisi daha azsa onunla iddetin tamamlanacağını ifade etmektedir.⁵⁰ Zikri geçen kanunlarda kadının durumunun süreklilik arz edip etmeyeceğine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Hatta Kuveyt aile kanununun tamamen süre odaklı bir düzenleme yaptığı da ifade edilebilir. Üç hayız vaktiyle bir

⁴⁷ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, 60.

⁴⁸ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, 101.

⁴⁹ Üzeyir Durmuş, "İslam Hukukunda İddet ve Hükümleri," (yüksek lisan tezi), 34-37.

⁵⁰ İsmail Yalçın, *İslam Aile Hukuku*, 153;

<https://egov.sy/law/ar/294/0/1+الشخصية+الأحوال+قانون+مواد+قانون+القاضي+بتعديل+بعض+مواد+قانون+الأحوال+الشخصية+1953+وتعديلاته> (12.10.2024);

<https://www.e.gov.kw/sites/kgoarabic/Forms/QanoonAlAhwalAlMadaniyah.pdf> (12.10.2024);

<https://www.aliftaa.jo/content/205/2019-لعام-15--قانون-الأحوال-الشخصية-الأردني-رقم-15> (12.10.2024).

kameri yıldan hangisi daha az ise onun dikkate alınması tamamen süre odaklı bir düzenleme olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda mezkûr ülkelerdeki düzenlemenin özellikle Kuveyt aile kanunundaki ifadenin Mâlikî ve Hânbeli mezheplerindeki görüşten farklılaştığı söylenmelidir.

4. Hayız Kanıyla İstiḥāḍa Kanını Ayırt Edemeyen Kadının (Musteḥāḍa) İddeti

Ḳur' iddeti beklemesi gereken kadının sürekli *istiḥāḍa* kanı görmesi, bu kadının iddetini nasıl tamamlayacağı şeklinde bir soruyu gündeme getirmektedir. Ḥanefî kaynaklarında adet günlerini unutan ve sürekli *istiḥāḍa* kanı gören kadın, ne yapacağını bilemediğinden *muteḥayyire* olarak isimlendirilmektedir.⁵¹ Kendisinde sürekli kan gören bir kadın boşamadan dolayı iddet beklemesi halinde normal zamanlarda söz konusu olan adetine göre üç hayız dönemini takdir eder. Şayet kadın hayız günlerini takdir edemez olur veya unutursa bu durumda *muftā bih* olan görüşe göre yedi ay iddet bekler. Bu süre her temizlik dönemi için ikişer ay, üç hayız için ise bir ay şeklinde takdir edilmiştir. Bu kanaat ihtiyat odaklı olduğu için *muftā bih* olarak nakledilmektedir. Bununla birlikte sürekli kan gören kimsenin üç ay iddet bekleyeceği yönündeki görüş de kaynaklarda yer almaktadır ki bu görüşte sağlıklı bir kadının fizyolojik olarak ayda bir kez hayız görmesinden hareketle üç ay içerisinde iddetinin tamamlanacağı düşünülmüştür. Adet günlerini unutmüş olan *musteḥāḍa*nın üç ay iddet bekleyeceği şeklindeki bu görüşte iddetin başlangıcının ayın başında olması ile ay ortasında olması farklı yaklaşımlara neden olmuştur. Ay başında olursa üç kamerî ayın tamamlanması ile iddetin sona ereceği ifade edilirken iddet ay ortasında söz konusu olursa bu ayın iddetten sayılıp sayılmayacağı noktasında farklı kanaatler mevcuttur.

Şâfi' mezhebinde de Ḥanefîler'in görüşüne benzer bir yaklaşım söz konusudur. *Musteḥāḍa*nın iddeti hayız kanı ile *istiḥāḍa* kanının birbirinden ayırt edilip edilememesi ve hayız sürecine dair adetin bilinip bilinmemesine göre şekillenmektedir. Şayet kadın hayız kanı ile *istiḥāḍa* kanını ayırt edebiliyor veya hayız günlerine dair bir alışkanlığı oluşmuşsa buna göre iddetini takdir eder. Fakat henüz yeni hayız görmeye başlayan kimsede olduğu gibi adet günlerini bilmiyor ve adet kanı ile *istiḥāḍa* kanını ayırt edemiyorsa ya da adet günlerini unutmuşsa bu durumda üç ay bekleyerek iddetini tamamlar. Bu görüşün temel dayanağı kadınların genellikle ayda bir hayız ve temizlik dönemi geçirmeleridir. Geçirilecek üç aylık süre boşamanın meydana geldiği zamana göre belirlenmektedir. Şayet ayın sonunda boşama olmuşsa sonraki üç ay iddet olarak geçerli görülmüştür. Ayın ortalarında

⁵¹ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 5:189.

olacak olursa ve ayın tamamlanmasına on beş günden fazla varsa bu geçirilen süre ile sonraki iki ay, iddet için yeterli görülmüştür. Fakat ayın on beşinin geçtiği bir süreçte boşama olmuşsa on beşinden sonraki sürenin iddetten sayılacağı ve sayılmayacağı şeklinde iki farklı kanaat söz konusu olmuştur. en-Nevevî'nin (631-676/1234-1277) tercihi, ayın on beşinden sonra iddet gerekli olursa ay sonuna kadar olan sürenin adetten sayılmayacağı yönündedir.⁵² Bununla birlikte böyle bir durumda olan kadının ihtiyaten dokuz ay, dört yıl ve adetten kesilme dönemine kadar beklemesi şeklindeki hükümlerin mezhepte tercih edilmeme nedeni, iddet süresinde söz konusu olan *suknâ*, *ric'at* ve başkalarıyla evlenememe gibi yükümlülüklerin olmasının taraflara vereceği zarardır.⁵³

Mâlikî ve Hânbelî mezheplerinde *mustehâdanın* iddeti, hayız kanıyla *istiḥâda* kanını ayırt edebiliyorsa hayız günlerini takdir ederek süreci tamamlayacağı yönündedir. Şayet *mustehâda* bu iki kanı ayırt edemiyorsa bu durum *raybe* olarak telakki edilmiş ve *murtâbe* olan kadının iddeti gibi bir yıl beklemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁴ Ayrıca Ahmed b. Hânbel'den aktarılan diğer bir görüşe göre ise iddetin üç ay olduğu dile getirilmiştir.⁵⁵

Tüm bu aktarımlardan, *mustehâdanın* iddet süresine ilişkin mezheplerin görüşlerinin, bireylerin kendi tecrübi bilgileri doğrultusunda iddetlerini belirlemeleri gerektiği yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, günümüz tıbbi verileri ışığında, *mustehâdanın* alanında uzman hekimlerin görüşlerine başvurarak iddet süresini belirlemesinin daha isabetli bir yöntem olacağı ifade edilebilir.⁵⁶

Sonuç

Adet çağında olup da hayız görmeyen kadının iddetini değerlendirdiğimizde Hânefi ve Şâfiî mezheplerinin bu meseleyi *te'abbudî* olarak ele aldıkları ve söz konusu kadını *kur'* iddeti beklemesi gerekenler arasında kabul ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda 65/eṭ-Ṭalâk suresinin 4. ayetinde zikredilen hükümlerin sadece hayız çağı sona eren veya henüz bu evreye ulaşmamış kadınlara yönelik olduğunu savunmuşlar ve dolayısıyla hayız çağında olup da adet görmeyen kadının bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Mâlikî ve Hânbelî mezhepleri, Hz. Ömer'in görüşünü esas alarak 65/eṭ-Ṭalâk suresindeki "tereddüt ederseniz" ifadesine dayanarak hayız görmeyen kadını *murtâbe*

⁵² el-Ğazzâlî, *el-Vasîṭ*, 6:120; en-Nevevî, *Ravḍatu't-Ṭâlibîn*, 6:344-345.

⁵³ el-Ğazzâlî, *el-Vasîṭ*, 6:120.

⁵⁴ Şahîn, *el-Mudevvene*, 493.

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9:102.

⁵⁶ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk.: Gülsüm Soydan, "Âdet Döngüsünün Tespitiyle İlgili Fıkhi Hükümlerin Tıbbi ve Sosyal Veriler Işığında Değerlendirilmesi," (doktora tezi), 105.

olarak isimlendirmişlerdir. Buna bağlı olarak yaygın hamilelik süresinin tamamlanmasının ardından ayetin belirlediği üç aylık sürenin iddet olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hamilelik süresinin beklenmesinin arka planında ise kadının bu süreçte hamile olmasının hayızdan kesilmesinin nedeni olabileceği yer almaktadır. Dönemin şartlarında hamilelik tespiti tecrübi bilgiye dayanmakta olup belirlenen sürenin sonunda kadının hamile olmadığına anlaşılmamasıyla hayız görmemesinin nedeni olarak hamilelik ihtimali ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla ayetin hükmüne uygun olarak üç aylık süre iddet süresi olarak tayin edilmektedir. Günümüzde uzman doktorların görüşleri dikkate alındığında adet çağında olup hayız görmeyen bir kadının hamile olmadığı kesin olarak tespit edilirse ve hayız görmemesi süreklilik arz ediyorsa iddet süresinin üç ay olduğu ifade edilebilir. Ancak, Suriye ve Ürdün hukuk sistemlerinde kadının durumunun süreklilik arz edip etmediği dikkate alınmaksızın iddet süresinin doğrudan bir yıl olarak belirlenmesi eksiklik olarak değerlendirilebilir. Kuveyt kanunundaki düzenlemenin ise süre uzunluğunu doğrudan esas almasının isabetli olmadığı kanaatine varılabilir. Zira kadın hayız görebilmekte ve sadece adet düzensizliği yaşamaktaysa, bu durum *kur'* iddetini beklemesine engel teşkil etmemelidir. Konuya ilişkin ayet ve hadisler de bu yönde bir yaklaşımı desteklemektedir.

Mâlikî ve Hınbelî mezheplerinde hayız çağındaki kadının ölüm iddetinde en az bir kez hayız görmesinin şart koşulması meselesine gelince, burada da hamilelik ihtimali dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda iddet sürelerinin belirlenmesi hamilelik şüphesine dayalı olarak şekillenmiş ve sürecin uzamasına sebebiyet vermiştir. Ancak günümüzde hamilelik durumu neredeyse kesin olarak tespit edilebildiğinden, kocası vefat eden bir kadının hamile olmadığı kesin olarak belirlenirse hayız görmese dahi dört ay on gün geçmesiyle iddet süresinin tamamlanacağı sonucuna varmak makul görünmektedir.

Hayız çağında olup en az bir kez hayız gördükten sonra hayızdan kesilen kadınların iddet süresi, sahabe döneminden itibaren tartışılan bir mesele olmuştur. Konunun *te'abbudî* niteliği nedeniyle ayetlerin belirlediği hükümlere azami ölçüde riayet edilmiştir. Mezheplerin ilgili ayet ve hadisleri farklı yorumlamaları ihtilafın temel sebebinin oluşturmıştır. Bu bağlamda, Mâlikî ve Hınbelî mezhepleri, ayette geçen "tereddüt ederseniz" ifadesinden hareketle Hz. Ömer'in görüşünü benimsemiş ve bu durumdaki kadını *murtâbe* olarak adlandırarak, dokuz ay hamilelik sürecinin ardından üç ay iddet beklemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Söz konusu hüküm, hayıza engel teşkil eden ancak sebebi bilinmeyen bir duruma dayanmaktadır. Ancak hayıza engel teşkil eden emzirme veya sebebi bilinen ve tedavisi mümkün

olan hastalıklarda, kadının süre ne kadar uzun olursa olsun *kur*’ iddeti bekleyeceği görüşü benimsenmiştir. Ayrıca, adet düzensizliği veya geçici etkenler sebebiyle hayız göremeyen kadınlar için de üç *kur*’ süresi beklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Süreklilik arz eden bir durumdan kaynaklı olarak hayız görmeyen kadın için takdir edilen dokuz aylık süre, hamilelik ihtimalinin tespiti için öngörülmüş olup bu bağlamda tıbbi veriler doğrultusunda iddet süresinin belirlenebileceği söylenebilir. Benzer bir durum *mustehāda* için de geçerli olup, Mālīkî ve Hānbelī mezhepleri bu kişiyi *murtābe* olarak kabul etseler de, hayız kanıyla *istiḥāda* kanını ayırt edemeyen veya hayız günlerini unutan kadınlar, tıbbi destek alarak iddet sürelerini belirleyebilirler.

Sonuç olarak iddet konusu, büyük ölçüde yoruma kapalı meseleler arasında değerlendirilmekte olup aile müessesesinin büyük önem taşıması, iddetle ilgili hükümlerin belirlenmesinde nassa bağlı kalınmasını zorunlu kılmaktadır. Kadının fizyolojik evrelerinde ortaya çıkabilecek hayız görmeme ve özür kanını ayırt edememe gibi durumlarda ihtiyatlı hükümler vaz edilmiştir. Bu bağlamda günümüz tıp biliminin verileri ışığında, Mālīkî ve Hānbelī mezheplerinin görüşleri de dikkate alınarak süreklilik arz eden bir sebepten dolayı hayız görmeyen veya hayız kanını ayırt edemeyen kadınların iddet süresinin üç ay olarak belirlenmesi daha isabetli görünmektedir. Söz konusu tercihler, tarafların maslahatına uygun olup ortaya çıkabilecek zararları gidermeyi amaçlamaktadır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. “İddet.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- el-Buhūtī, Manşūr b. Yūnus. *Keşşāfu’l-Kınā‘ ‘an Metni’l-İknā‘*. Tah. Muḥammed Emīn ed-Dimnāwī. Beyrūt: ‘Alemlü’l-Kutub, 1997.
- el-Ceşşās, Aḥmed b. ‘Alī er-Rāzī. *Aḥkāmü’l-Kur‘ān*. Tah. Muḥammed Şādiq el-Kamḥāwī. Beyrūt: Dāru İḥyā’i’l-Turāşī’l-‘Arabī, 1405.

- ed-Derdîr, Ebu'l-Berakât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu's Şağîr 'alâ Akrabi'l-Mesâil ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*. Tah. Abdalbâkî b. Muhammed b. İbrâhîm. Beyrût: Dâru İbnu Hâzm, 2013.
- Durmuş, Üzeyir. "İslam Hukukunda İddet ve Hükümleri." Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi İstanbul, 2006.
- el-Ğazzâlî, Huccetulislâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Vasîf fi'l-Mezheb*. Tah. Ahmed Maḥmūd İbrâhîm. el-Ğâhira: Dâru's-Selâm, 1997.
- Gümüş Böke, Emine. "İslam Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası." *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4:2 (2020): 93-112.
- el-Ḥattâb, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdirrahmân. *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhi Muhtaşari Halil*. Tah. Zekerıyyâ 'Umeyrât. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn 'Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed b. 'Abdilber en-Nemerî. *el-Kâfî fî Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. 'Abdilazîz el-Ḥuseynî. *Reddu'l-Muhtâr 'ala'd-Durri'l-Muhtâr Şerhi Tenviri'l-Ebşâr*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2015.
- İbn Cuzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Ğırnâfî. *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye fî Telhîşi Mezhebi'l-Mâlikîyye ve't-Tenbîh 'alâ Mezhebi's-Şâfi'yye ve'l-Ḥanefiyye ve'l-Ḥanbeliyye*. Tah. Muhammed b. Seydî Muhammed Mevlây, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmu'l-Muvaḳḳi'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*. Tah. Muhammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd. Beyrût: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 2011.
- İbn Kudâme, Muvaḫḫuddîn Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2011.
- İbnu'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh. *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*. Tah. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdilvâhid es-Sivâsî. *Şerhu Fethu'l-Ḳadîr*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Ḳâdî 'Abdulvehhâb, Ebû Muhammed 'Abdulvehhâb b. 'Alî b. Naşr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *el-Me'ûne 'alâ Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne*. el-Ğâhira: Şeriketü'l-Kuds, 2012.
- Karaman, Hayrettin. Mukayeseli İslam Hukuku. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Karataş, Fatih. "İslam Hukukunda İddet." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4:8 (2013): 161-190.
- el-Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'u's-Şanâ'i' fî Tertibi's-Şerâ'i'*. Tah. Muhammed Tâmir. el-Ğâhira: Dâru'l-Ḥadîs, 2005.
- el-Ḳurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Tah. 'Abdullâh b. 'Abdimuḥsin et-Turkî. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2006.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî 'Âmir el-Aşbahî el-Yemenî. *el-Muvaṭṭa'*. Tah. Muhammed Fuâd 'Abdalbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1985.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî 'Âmir el-Aşbahî el-Yemenî. *el-Muvaṭṭa' bi rivâyeti Muhammed b. el-Ḥasen eş-Şeybânî*. Tah. 'Abdulvehhâb 'Abdullatif. el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- el-Mâverdî, Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. Muhammed b. Ḥabîb. *el-Ḥâvî'l-Kebîr fî Fıkhî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'*. Tah. 'Alî Muhammed Mu'avvaḍ - 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.

- el-Merğīnānī, Burhānuddīn Ebu'l-Ḥasen 'Alā b. Ebī Bekr el-Ferğānī. *el-Hidāye Şerḥu Bidāyeti'l-Mubtedī*. Tah. Muḥammed 'Adnān Derviş. Beyrūt: Dāru'l-Erkam, ts.
- el-Mevşilī, 'Abdullāh b. Muḥmūd b. Mevdūd. *el-İḥtiyār li Ta'līl'l-Muḥtār*. Tah. Hālid 'Abdurrahmān el-'Āk. Beyrūt: Dāru'l-Ma'rife, 1998.
- en-Nefrāvī, Aḥmed b. Ġanīm b. Sālim. *el-Fevākiḥu'd-Devānī 'alā Risāleti İbn Ebī Zeyd el-Ḳayravānī*. Tah. 'Abdulvāriş Muḥammed 'Alī. Beyrūt: Dāru'l-Kutubī'l-İlmiyye, 1997.
- en-Nevevī, Ebū Zekerıyyā Muḥyiddīn Yahyā b. Şeref. *Minḥācu't-Ṭālibīn*. Tah. 'Abdurrezāk Şeḥḥūr el-Necm. Dimaşq: Dāru'l-Fayḥā, 2013.
- en-Nevevī, Ebū Zekerıyyā Muḥyiddīn Yahyā b. Şeref. *Ravḍatu't-Ṭālibīn*. Tah. 'Ādil Aḥmed 'Abdulmevcūd - 'Alī Muḥammed Mu'avvaḍ. Dāru 'Ālemi'l-Kutub, 2003.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. Haz. Orhan Çeker, Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016.
- Öğüt, Salim. "İstihāze." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 23:334-335.
- er-Remlī, Ebū 'Abdillāh Şemsuddīn Muḥammed b. Aḥmed b. Aḥmed b. Ḥamza. *Nihāyetu'l-Muḥtāc ilā Şerḥi'l-Minhāc*. Beyrūt: Dāru İhyāi't-Turāşī'l-'Arabī, 1992.
- Şaḥnūn, İbn Sa'īd et-Tenūḥī. *el-Mudevvene ve'l-Muḥteliṭa fī Furū'ı'l-Mālikiyye*. Tah. Hassān 'Abdulmennān. Beyrūt: Beytu'l-Efkāri'd-Devliyye, 2010.
- es-Şan'ānī, 'Abdurrezāk b. Hemmām. *el-Muşannef*. Tah. Ḥabīburrāḥmān el-A'zamī. Beyrūt: el-Mektebetu'l İslāmī, 1403.
- Soydan, Gülsüm. "Ādet Döngüsünün Tespitiyle İlgili Fıkhi Hükümlerin Tıbbi ve Sosyal Veriler Işığında Değerlendirilmesi." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2024.
- eş-Şāfi'ī, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. İdrīs. *el-Üm*. Tah. Rif'at Fevzi 'Abdulmuṭṭalib. Beyrūt: Dāru İbn Ḥazm, 2011.
- Şeyḥ Bedreddīn, Maḥmūd b. İsrāil b. 'Abdulazīz. *Cāmi'u'l-Fuşūleyn (Yargılama Usûlüne Dair)*. ed. Yunus Apaydın. Çev. Yunus Apaydın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- eş-Şirāzī, Ebu İshāk. *el-Muhezzeb fī Fıkhı'l-İmāmi's-Şāfi'ī*. Tah. Muḥammed ez-Zuḥaylī. Dimaşq: Dāru'l-Ḳalem, 2017.
- eş-Şirbīnī, Şemsuddīn Muḥammed b. Muḥammed el-Ḥatīb. *Muḡni'l-Muḥtāc ilā Ma'rifeti Ma'ānī Elfāzi'l-Minhāc*. Tah. Muḥammed Tāmir - Şerīf 'Abdullāh. el-Ḳāhira: Dāru'l-Ḥadīş, 2006.
- Yalçın, İsmail. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: BİLAY, 2020.
- <https://egov.sy/law/ar/294/0/1/+القانون+رقم+4+عام+2019+القاضي+بتعديل+بعض+مواد+قانون+الأحوال+لشخصية+الصادر+بالمرسوم+التشريعي+رقم+59+عام+1953+وتعديلاته> (12.10.2024).
- <https://www.e.gov.kw/sites/kgoarabic/Forms/QanoonAlAhwalAlMadaniyah.pdf> (12.10.2024).
- <https://egov.sy/law/ar/294/0/1/+القانون+رقم+4+عام+2019+القاضي+بتعديل+بعض+مواد+قانون+الأحوال+لشخصية+الصادر+بالمرسوم+التشريعي+رقم+59+عام+1953+وتعديلاته> (12.10.2024).